

En verden skabes — en mand bliver til

I de fleste fornaldarsagaer er den mandlige hovedperson stærk, tapper og har et godt udseende fra sin tidlige barndom. Men der findes andre, der ikke er så lovende og må bestå forskellige prøver for at få anseelse. En *kolbíttr* er en ung dreng, som opholder sig i køkkenets askehul i stedet for at dyrke idræt og lege dreungelege. Han ligger og gnaver på kul, mens mændene på gården spotter ham. Det er almindeligt, at hans far forsmår ham, men moderen holder derimod meget af ham. Men selvom en *kolbíttr* ikke virker særlig lovende i sin barndom, viser han andre og bedre sider, når han bliver voksen. Så rejser han sig op og udfører en heltedåd.¹ Der findes *kolbíttr*-skikkelser i *Áns saga bogsveigis*, *Gautreks saga*, *Ketils saga hængs*, og til dels i *Göngu-Hrólfss saga*. Ikke alle sagahelte bliver kaldt *kolbíttr* i deres sagaer, og de ligger ikke alle bogstavelig talt i askehullet i deres barndom, men de har alligevel mange træk tilfælles. *Orms þáttr Stórolfssonar*, som er bevaret i *Ólafs saga Tryggvasonar* i *Flateyjarbók* har også været regnet blandt fornaldarsagaerne. Tottens hovedperson, Ormr, som er efterkommer af Ketill hængr, må bestå en række prøver, inden han bliver anerkendt som en voksen mand. Som syvårig er han dog stor og stærk som en voksen mand. Han ligger ikke i askehullet, men han er heller ikke villig til at deltage i arbejdet, så faderen holder ikke af ham, men til gengæld elsker moderen ham meget.

Kolbíttr-motivet findes dertil i nogle islændingesagaer, f.eks. *Grettis saga*, *Gull-Þóris saga*, *Svarfdæla saga* og *Víga-Glúms saga*.² Ridderen *Parcival* har mange fællestræk med fornaldarsagaens *kolbíttr*. I fortællingens begyndelse, som den foreligger i den nordiske oversættelse,

¹ Mitchell 1991, 55–56; Driscoll 1992, lxx–lxxiv; Ásdís Egilsdóttir 2005.

² Om *kolbíttr* og den tilsvarende *askeladden* i norske folkeeventyr, se Mitchell 1991, 55 og Liestøl 1930, 166–169.

bor han sammen med sin mor på en ensomt beliggende gård langt væk fra mændenes verden. *Kolbíttr*-skikkelsen forekommer endvidere i de originale *riddarasögur*. Hovedpersonen i *Sigurðar saga þögla* er en sent moden dreng, som ingen har hørt tale endnu, da han er fyldt syv år. Hans far, kongen, accepterer ham ikke, men dronningen holder mest af ham af alle sine børn. En *kolbíttr* må forlade moderens område og gå over til mændenes verden. Han må vise, hvad han duer til og til sidst bekræfte sin seksuelle modenhed og finde en ægtefælle.

Kønsforskning har fokuseret mere på kvinder end mænd, men i den nyere tid kan man spore en voksende interesse for maskulinitet. Der er udkommet nogle bøger og talrige artikler om maskulinitet i middelalderen i de sidste år.³ Kønsforskere har i høj grad beskæftiget sig med den dominans, som mødte kvinder, men der blev også stillet strenge krav til mænd. Carol Clover har bl.a. argumenteret for, at nordiske middelaldertekster viser, at mænd nok var højere anset end kvinder, men at der derfor også var et stort pres på en mand, som til stadighed måtte bevise sin styrke og vogte sig over for det, som kunne true hans maskulinitet.⁴ Judith Butlers teori, den såkaldte “performative theory of gender” har haft stor indlydelse på kønsforskning i diskussionen om det socialt formede køn, som er mere knyttet til magt og status end det biologiske køn.⁵ I *kolbíttr*-sagaerne findes der eksempler på at ‘kostumet’ til mandsrollen er færdig. Drengen eller den unge mand er ofte stor af vækst, men den store krop ligner et stykke tøj, som endnu ikke passer, f.eks. i *Ketils saga hængs*.

Skiftet mellem barndom og voksen markeres af en prøve eller en initiation. Initiationens kerne er en prøve, som skal bestås. De unges initiation spillede derfor en stor rolle i forskellige kulturer og blev udtrykt i ritualer og myter. Jan de Vries har f.eks. vist, at overgangen fra dreng til voksen var udtrykt som barndommens død og genfødsel til et nyt liv som voksen. Skabelsesmyter var modellen bag denne

³ Ármann Jakobsson 2000; Ásdís Egilsdóttir 2005; Clover 1993; Cohen 2000; Hadley 1999; Lees 1994; Meulengracht Sørensen 1993, 1980, se også Helga Kress 1977.

⁴ Clover 1993.

⁵ Butler 1990; Frantzen 1993; Gutterman 1994.

genfødslesidé, hvor organiseret liv sprang ud af kaos. Det blev ofte repræsenteret af en kamp, hvor en gud dræbte et uhyre. En drage symboliserer det uformede kaos. Når kampen var vundet og dragen besejret, blev kaos til kosmos. For at vedligeholde den skabte verdens orden måtte den primære kamp blive genskabt i et ritual. En sådan kamp kendes i forskellige myter, f.eks. om guderne Marduk, Indra og Þórr, dvs. i fortællingen om hans kamp mod Midgårdsormen. Jan de Vries mente tillige, at den nordiske version af skabelsesmyten, hvor verdenen bliver skabt af den dræbte jætte Ymirs krop, hører til denne kategori.⁶

Þórs vigtigste rolle var at forsvare gudernes og menneskenes verden mod jætter og uhyrer, som opholdt sig på verdenens udkant. Jætterne var antropomorfe og sociale væsener, som også var beslægtede med gudene. De andre modstandere stod naturkræfterne nær, som Midgårdsormen, en af Þórs farligste fjender. Jætterne var hårde modstandere, men det lykkedes Þórr at besejre dem til sidst. Den komplicerede kamp mellem Þórr og Midgårdsormen har været velkendt og udbredt, som billeder og digtning viser. Det ældste bevarede nordiske digt, *Ragnarsdrápa*, beskriver et skjold dekoreret med billeder, hvor der vises Þórs kamp mod Midgårdsormen. I den version er Þórr lige ved at besejre ormen med sin hammer, da jætten som fulgte med ham, blev bange og skar linen over. En anden version af denne kamp, hvor dragen overvindes, er af større vigtighed i vores sammenhæng. Denne version findes i *Húsdrápa* af Ulfr Uggason, som ligesom *Ragnarsdrápa* beskriver billeder. Denne version findes også i *Hymiskviða*, hvor den er defekt. Derved kommer Þórr í gruppe med Marduk og Indra, efterfulgt af Sigurðr Fáfnisbani og flere lignende helte. Snorri fortæller udførligt om Þórs kamp med Midgårdsormen. I hans udgave fortæller Hárr, at Þórr ikke nåede at besejre ormen, og derfor ligger den i havet indtil Ragnarok.⁷ Preben Meulengracht Sørensen mente, at den oprindelige version findes i Brages digt, hvor kampen er uafgjort. Han mener, at *Húsdrápa*-versionen, nært beslægtet med fortællinger af dragekamp, er yngre. Fortællinger af denne type ender med, at dragen

⁶ de Vries 1963, 222–224; Eliade 1974, 19, 69.

⁷ Turville-Petre 1964, 75–76; Schier 1994, 80–97; Clunies Ross 1994, 258–262.

eller uhyret overvindes. Den yngste version findes i *Gylfaginning*, hvor kristen inflydelse kan mærkes. Kampen kan derved sammenlignes med Kristi sejr over Satan. Inden for det kristne samfund vises Þórr som den svagere part.⁸

Ragnarsdrápa fortæller, at kampen mellem Þórr og Midgårdsormen foregik *snimma*:

Þat erum sýnt, at snimma
sonr Aldaföðrs vildi
afls við úri þæfðan
jarðar reist of freista.

(Det vises mig, at Alfaders søn vilde i gamle daga [el. hurtig] prøve kræfter mod jordens tvinge, valket af den fugtige sø.)⁹

Gylfaginning fortæller: “Gekk hann (Þórr) út of Miðgarð sem ungr drengur [...] Hymir segir, at lítil liðsemð myndi at honum vera, er hann var lítill ok ungmenni eitt”.¹⁰ *Snimma* betyder enten tidligt i Þórs liv eller tidligt i verdenens liv, inden jætter og uhyrer truer den.¹¹ Hymirs ord om Þórr er ikke af stor vigtighed. Jætter plejer at omtale guder/mennesker som små børn. Det hører til fornaldarsagaens komik, at jætter møder store mænd og mener, at de er spædbørn.¹² Men hvis kampen mod Midgårdsormen er foregået tidligt i Þórs liv, som måske samtidig kan anses som tidligt i verdens liv, kan den tolkes som en slags initiation. Sigurðr Fáfnisbani er et godt eksempel på en helt og dragedræber, som er lovende lige fra sin fødsel. Men hans ungdom understreges, inden han besejrer dragen: “Kann ek kyn þessa orms þótt vér séum ungir [...] en eigi berr nauðsyn til at frýja oss, er enn vér erum lítt af barnsaldri.”¹³ Fortællingen lægger vægt på, at hans heldedåd bringer ham fra barndommen over til de voksnes verden. Derefter går han skridt for skridt ind i de voksne mænds rækker, hvorved han får sit sværd, hævner sin far og finder Brynhildir.

⁸ Meulengracht Sørensen 1986.

⁹ *Den norsk-islandske skjaldedigtning* AI, 3; BI, 3.

¹⁰ *Snorri Sturluson. Edda* 1900, 61.

¹¹ Clunies Ross 1994, 259.

¹² *Fornaldarsögur Norðrlanda* 1829–1830, 232–234.

¹³ *Fornaldarsögur Norðrlanda I* 1829–1830, 151.

Rory McTurk bygger hovedsagelig på Jan de Vries generelle heltesagnsmønster i sin analyse af Ragnarr loðbróks heldedåd.¹⁴ En af de mest almindelige heldedåder er en dragekamp eller en lignende kamp med et uhyre. (“VI. One of the commonest heroic deeds is the fight with a dragon or another monster.”¹⁵) Derefter vinder helten en ung pige, oftest efter at han har overlevet en stor fare (“VII. The hero wins a maiden, usually after overcoming great dangers.”¹⁶) Ragnarr í *Ragnars saga* er ligesom Sigurðr Fáfnisbani en ægte helt fra begyndelsen: “mikill vexti, vænn yfirlits ok vel viti borinn.”¹⁷ Det antydes dog i begyndelsen af *Ragnars sona þáttr*, at han ikke har været særlig lovende:¹⁸

Eftir dauða Hrings konungs tók Ragnarr, sonr hans, konungdóm yfir Svía veldi ok Dana. Þá gengu margir konungar á ríkin ok lögðu undir. En því at hann var ungr maðr ok þeim sýndist hann lítt fallinn til ráðagerðar eða landstjórnar.¹⁹

Ragnars saga fortæller om den hurtigvoksende slange, som omsluttede den smukke Þóra borgarhjörtrs hjem. Ragnarr besejrede ormen i sine lådne klæder, som beskyttede ham mod ormens giftige blod. Efter denne heldedåd blev han belønnet med Þóra, men hun døde efter at have født ham to sønner. Både Sigurðr og Ragnarr kommer unge piger til hjælp efter deres heldedåder.

*Ketils saga hængs*²⁰ danner sammen med *Gríms saga loðinkiinna* og *Örvar Odds saga* den såkaldte Hrafnista-saga-cyklus. Da Ketill, søn af Hallbjörn *hálftröll* i Hrafnista første gang introduceres i sagaen, siges det, at han var: “mikill vexti ok karlmannligr maðr ok ekki vænn.”²¹ Til trods for denne temmelig lovende beskrivelse, med undtagelse af udseendet, bliver han en typisk *kolbíttr* i et askehul: “En

¹⁴ McTurk 1991, 51–93.

¹⁵ McTurk 1991, 74.

¹⁶ McTurk 1991, 77.

¹⁷ *Fornaldarsögur Norðrlanda* I 1829–1830, 238.

¹⁸ Se McTurk 1991, 60.

¹⁹ *Fornaldarsögur Norðrlanda* I 1829–1830, 345.

²⁰ De vigtigste håndskrifter er AM 343a 4to og AM 471 4to, begge fra det 15. århundrede.

²¹ *Fornaldarsögur Norðrlanda* II 1829–1830, 109.

þegar Ketill var nokkra vetra gamall, lagðist hann í eldahús. Þat þótti þá röskum mönnum athlægi, er svá gjörði.”²² Ketill opholder sig på moderens område, inden faderen har brug for hans hjælp ved høbjærgning:

Hallbjörn fékk honum 2 eyki ok eina konu til verks; ekr hann nú heyi til garðs, ok gengr at svá röskliga, at átta urðu undan at hlaða umsíðir, ok þóttust þó allir nóg hafa at gjöra; en er kveld kom var borgit öllu heinu, enda voru þá sprungnir báðir eykirnir.²³

Som belønning forærer hans far ham en økse. Det tager alligevel Ketill lang tid at vinde faderens anerkendelse, og han bliver også spottet af andre mænd. Naboen Björn opkalder ham “Hrafnistufífl” (‘Hrafnista-idioten’), men det har sine følger:

Þat var einn dag at hann var róinn, at Ketill tók einn fiskbát ok vað ok aungul ok reri út á mið, ok sat til fiska. Þar var Björn fyrir. Ok er þeir sáu Ketil, hlógu þeir mjök ok dárðu hann fast. Gekk Björn enn mest fyrir þessu sem hann var vanr.²⁴

Ketill reagerer ved at slå Björn med den *lange* fisk (*molva vulgaris*), han har fanget, så han falder over bord “ok kom aldri upp síðan.”²⁵ Dette er den første af Ketills vigtige bedrifter, hvor han viser sin færdighed ved at fiske på forskellige måder. Ketill får hjælp af faderens økse ved sin initiation, en kamp med en drage. Til trods for faderens forbud rejser Ketill til den nordlige del af øen Hrafnista, hvor han møder en drage. Dragen har vinger, men dens udseende minder også om et uhyre fra vand eller hav, den “hafði lykkju ok sporð sem ormr, en vængi sem dreki; eldr þótti honum brenna úr augum hans ok gini; eigi þóttist Ketill slíkan fisk sét hafa, eðr nokkura úvætti aðra.”²⁶

Ketill forsvarer sig godt og som en rigtig mand med sine økse, “varðist með öxinni vel ok karlmannliga,”²⁷ og dræber den ved at hugge i dens buede krop. Da han vender hjem, fortæller han med iro-

²² *Fornaldarsögur Norðrlanda* II 1829–1830, 109.

²³ *Fornaldarsögur Norðrlanda* II 1829–1830, 110.

²⁴ *Fornaldarsögur Norðrlanda* II 1829–1830, 110–111.

²⁵ *Fornaldarsögur Norðrlanda* II 1829–1830, 111.

²⁶ *Fornaldarsögur Norðrlanda* II 1829–1830, 111.

²⁷ *Fornaldarsögur Norðrlanda* II 1829–1830, 111.

nisk beskedenhed, at han har hugget en *hængr* midt over, og efter denne begivenhed giver faderen ham tilnavnet *hængr*. Med sine ord omtaler Ketill dragen som et dyr fra vand: “ekki kann ek at færa í frásagnir, hvar ek sé fiska renna, en satt var þat, at sundr hjó ek einn hæng í miðju, hverr sem hrygnuna veiðir frá.”²⁸ *Hængr* betyder hanlaks eller hanforel. Sagaen fortæller om endnu en fiskerihistorie, hvor Ketill vinder en symbolsk sejr over for sin far:

Ketill var eldsætinn en Hallbjörn sótti mjök veiðiskap, ok beiddist Ketill at fara með honum; en Hallbjörn kvað honum makara, at sitja við elda, enn vera í sjóförum. En er Hallbjörn kom til skips, var Ketill þar fyrir, ok kunni Hallbjörn þá eigi at reka hann aptr; gekk Hallbjörn þá fyrri framstafn á ferjunni, en bað Ketil gánga fyrri skut ok setja á; Ketill gerði svá ok gekk hvergi; Hallbjörn mælti: ólíkr ertu frændum þínum ok seint ætla ek, at afl verði í þér; en ek var vanr áðr enn ek eldtumst, at setja einn ferjuna. Ketill reiddist þá, ok hratt fram ferjunni svá hart, en ferjan stöðvaðist ekki fyrri en úti á sjó. Hallbjörn mælti þá; lítt lætr þú mik njóta frændsemi frá þér, er þú villt brjóta bein í mér, en þat vil ek nú tala, at ek ætla, at þú sért nógu sterkr, þvíat ek vilda nú reyna afl þitt, ok stóð ek við, sem ek gat fastast, en þú settir fram sem áðr, þikki mér góð sonareign í þér; fara þeir nú í veiðistöð. Hallbjörn gætti skála en Ketill reri á sjó.²⁹

Efter denne konflikt vendes der op og ned på fars og søns oprindelige roller. Hallbjörn bliver hjemme, da Ketill sejler på vej ind i mændenes verden. På selve fisketuren ror der to farligt udseende og truende mænd hen mod ham. Ketill har styrke til at skubbe den ene af dem over bord. Dennes navn var Hængr. Faderens reaktion bliver: “gjarn ertu, frændi! á stórfiskana, ok því er þó vel tilfundit um nafn þitt. Þá var Ketill ellefu vetra, ok batnaði nú frændsemi þeira.”³⁰

Denne begivenhed er en gentagelse af kampen mod naboen Björn, men navnet Hængr henviser til dragekampen. Ketill skubber to gange en mand over bord, første gang med en fisk som våben, den anden gang bærer manden et fiskenavn. Nogle af de ovennævnte episoder minder om Þórr-myter. Netop disse episoder kan ses som Ketills præ-

²⁸ *Fornaldarsögur Norðrlanda* II 1829–1830, 111–112.

²⁹ *Fornaldarsögur Norðrlanda* II 1829–1830, 112.

³⁰ *Fornaldarsögur Norðrlanda* II 1829–1830, 113.

velser på vej ind i de voksne mænds verden. Ketill dræber en drage, som kan tolkes som en genspejling af den version af Midgårdsormsmyten, hvor Þórr besejrer den. Ketill siger, at han har fanget en *hængur*, da han har overvundet dragen, og han dræber en mand ved navn *Hængur*. Som før nævnt, betyder *hængur* hanlaks eller hanforel.³¹ I sin tolkning af *Hymiskviða* viser John McKinnell, at ligesom en ung mand må vise, at han kan påtage sig de voksnes ansvar, således må Þórr også vise sin styrke over for jætten Hymir, en faderfigur og også Týrs far i digtet. Når Hymir har fanget to hvaler, bliver Þórs svar at fange selveste Midgårdsormen. Þórr bærer deres båd op til landet, efter at jætten har anbefalet ham at bære en hval hjem eller fæstne båden.³²

Gylfaginning fortæller om gudernes tilfangetagelse af Loki efter Balders død. Loki forsøger at skjule sig for guderne og forvandler sig til en laks og opholder sig i et vandfald, Fránangrsfoss. Guderne fanger ham, men da han prøver endnu en gang at slippe væk fra dem, viser Þórr sin styrke: “Þórr greip eptir honum ok tók um hann ok renndi hann í hendi honum svá at staðar nam høndin við sporðinn ok er fyrir þá sök laxinn aþtrmjór.”³³ Laksen i sin eksisterende form bliver derved skabt af Þórr, og dens fangst er vigtig led i at vedligeholde den skabte verdens orden.

Dragekampen må anses for Ketills vigtigste prøvelse. Derved bliver han en deltager i iscenesættelsen af skabelsesmyten. Men efter at kæmpe mod drager og diverse fjender af fiskeart er der endnu nogle heltedåder tilbage. Ketill kæmper ivrigt mod jætter. En af jætterne lægger mærke til, at far og søn har byttet roller:

Hefir nú ok eigi hagliga um skipzt, at Hallbjörn, vinr minn, sitr nú kyrr heima, en Ketill hængur, eldhúsfíflit, er nú hér kominn, enda væri mér aldri við of at launa honum. Væri mér næsta skömm í því at bera eigi langt at honum, þar sem hann hefi vaxit upp við eld ok verit kolbítr.³⁴

³¹ Hængur kan også betyde en krumning, så måske har ordet en tvetydig betydning i fortællingen, laks og krumningen på dragens krop.

³² *Edda* 1962, 91–93; McKinnell 2005, 184.

³³ *Snorri Sturluson. Edda* 1900, 68.

³⁴ *Fornaldarsögur Norðrlanda* II 1829–1830, 114.

Ketills omgang med jætter er ikke udelukkende af uvenlig art. Hos jættene får han sin første seksuelle erfaring med en kvinde. Han får en søn med jættekvinden Hrafnhildr Brúnadóttir, men hun bliver ikke anerkendt i menneskenes verden. Jættekvinderne repræsenterer ofte den vilde natur og det irrationelle. Den unge helt kan udnytte hendes kræfter, men ikke blive afhængig eller styret af hende. Derfor må han skille sig af med jættekvinden.³⁵ Det bliver faderens opgave at nægte at modtage en jættekvinde i deres hjem, samt at vælge en ny, passende brud til ham. Den tilsyneladende uinteresserede Ketill får en datter med sin nye kone, som bliver opkaldt Hrafnhildr efter jættekvinden.

I begyndelsen af fortællingen, da Ketill er en ung dreng, holder faderen ikke af ham. Men da Ketill har vist, at han er dygtig til at arbejde, ønsker faderen, at Ketill overtager hans rolle på gården: “þvíat þú ert nú úngr ok upprennandi, ok til alls vel færri, en ek gjörumst gamall ok styrðr ok til enkis meir.”³⁶ Ketill er ikke parat, men han må alligevel forlade moderens verden og begiver sig af sted på en lang rejse henimod manddommen. Ketills vigtigste manddomsprøve er et dragedrab, en heldedåd, som genspejler en skabelsesmyte. Denne myte er også en evig påmindelse om jordens, menneskenes og dyrenes frugtbarhed. Prøvelserne kan også ses som forberedelser til at gå i faderens fodspor som fisker og bonde. Ketill må vise, at han er stærk og moden nok og derved glæder sin far, men faderen tøver også med at opgive sin dominerende plads. Faderen spiller altid en rolle i Ketills prøvelser. Han forærer ham det våben, som han bruger til dragedrab, giver ham hans øgenavn og bedømmer hans præstation, “þíkki mér góð sonareign í þér.”³⁷ Ketill er en fuldbyrdig mand, da han endelig har fået faderens anerkendelse og overtaget hans plads.

³⁵ McKinnell 2005, 179–180, se også Helga Kress 1993, 119–135.

³⁶ *Fornaldarsögur Norðrlanda* II 1829–1830, 110.

³⁷ *Fornaldarsögur Norðrlanda* II 1829–1830, 112.

Bibliografi

- Ármann Jakobsson. 2000. “Ekki kosta munur. Kynjasaga frá 13. öld.” *Skírnir* 174:21–45.
- Ásdís Egilsdóttir. 2005. “Kolbítur verður karlmaður.” I *Miðaldabörn*, red. Ármann Jakobsson og Torfi Tulinius, 87–100. Reykjavík: Hugvísindastofnun Háskóla Íslands, Háskólaútgáfan. [Ogsá i denne bog, s. 157–169.]
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. London and New York: Routledge.
- Clover, Carol. 1993. “Regardless of Sex. Men, Women, and Power in Early Northern Europe.” *Speculum: A Journal of Medieval Studies* 68: 363–387.
- Clunies Ross, Margaret. 1994–1998. *Prolonged Echoes. Old Norse Myths in Medieval Norse Society*. Odense: Odense University Press.
- Cohen, Jeffrey Jerome og Bonnie Wheeler, red. 2000. *Becoming Male in the Middle Ages*. New York and London: Garland Publishing.
- Den norsk-islandske skjaldedigtning A 1-2, B 1-2*. 1912–1915. Udg. Finnur Jónsson. København: Gyldendal.
- Driscoll, Matthew James. 1992. Inledning til *Sigurðar saga þögla: The Shorter Redaction Edited from AM 596 4to*, udg. Matthew James Driscoll, i–clxvi. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi.
- Edda: Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern*. 1962. Udg. Gustav Neckel. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Eliade, Mircea. 1974. *The Myth of the Eternal Return*. Princeton: Princeton University Press.
- Fornaldarsögur Nordrlanda: eptir gömlum handritum I–III*. 1829–1830. Udg. Carl Christian Rafn. København.
- Frantzen, Allen J. 1993. “When Women Aren’t Enough.” *Speculum: A Journal of Medieval Studies* 68:445–471.
- Gutterman, David S. 1994. “Postmodernism and the Interrogation of Masculinity.” I *Theorizing Masculinities*, red. Harry Brod og Michael Kaufman, 219–238. Thousand Oaks, Cal.: Sage Publications.
- Hadley, D.M., red. 1999. *Masculinity in Medieval Europe*. London & New York: Longman.
- Helga Kress. 1977. “Ekki höfu vér kvennaskap. Nokkrar laustengdar athuganir um karlmennsku og kvenhatur í Njálu.” I *Sjötíu ritgerðir helgaðar Jakobi Benedikts-syni 20. júlí 197*, red. Einar G. Pétursson og Jónas Kristjánsson, 293–313. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar.
- Helga Kress. 1993. *Máttugar meyar. Íslensk fornþókmenntasaga*. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Lees, Clare A, red. 1994. *Medieval Masculinities. Regarding Men in the Middle Ages*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- McKinnell, John. 2005. *Meeting the Other in Norse Myth and Legend*. Cambridge: D.S. Brewer.
- McTurk, Rory. 1991. *Studies in Ragnars saga loðbrókar and its Major Scandinavian*

KARLMENNSKA OG KYNFERÐI

- Analogues*. Oxford: Society for the Study of Mediæval Languages and Literature.
- Meulengracht Sørensen, Preben. 1980. *Norrønt nid. Forestillingen om den umandige mand i de islandske sagaer*. Odense. Odense Universitetsforlag.
- Meulengracht Sørensen, Preben. 1986. "Thor's Fishing Expedition." I *Words and Objects. Towards a Dialogue Between Archaeology and History of Religion*, red. Gro Steinsland, 255–278. Oslo: Universitetsforlaget.
- Meulengracht Sørensen, Preben. 1993. *Fortælling og ære. Studier i islændingesagaerne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mitchell, Stephen A. 1991. *Heroic Sagas and Ballads*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Schier, Kurt, 1994. "Die Húsdrápa von Úlfr Uggason und die bildliche Überlieferung altnordischer Mythen." I *Nordlichter. Ausgewählte Schriften 1960–1992*, 80–97. München: Eugen Diedrichs Verlag. Først udgivet i Guðni Kolbeinsson, red., *Minjar og menntir: afmælisrit helgað Kristjáni Eldjárn 6. desember 1976* (Reykjavík: Menningarsjóður, 1976).
- Snorri Sturluson. Edda*. 1900. Udg. Finnur Jónsson København: Gad.
- Turville-Petre, G. 1964. *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Vries, Jan de. 1963. *Heroic Song and Heroic Legend*. London: Oxford University Press.